

UNIVERSITY
OF TURKU

This is a self-archived – parallel-published version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details. When using please cite the original.

AUTHOR	Johanna Niemi
TITLE	Oikeudenkäynnin julkisuus
YEAR	2021
URL	https://unicontent.unigrafia.fi/#/reader/a82e1b94-a334-11eb-9cdf-00155d64030a
VERSION	Author's accepted manuscript
CITATION	Niemi, Johanna. "Oikeudenkäynnin julkisuus". (2021). <i>Oikeus ja julkisuus</i> . Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja; Oikeuden perusteet 33. pp. 27-47.

Oikeudenkäynnin julkisuus

Johanna Niemi

Teoksesta Sampo Mielityinen (toim.), Oikeus ja julkisuus. 2021.

Abstrakti

Oikeudenkäynnin julkisuus on keskeinen osa oikeusvaltioperiaatetta. Oikeudenkäynnin julkisuuden tavoitteena on suojata ihmisiä mielivaltaiselta vallankäytöltä ja tehdä mahdolliseksi vallankäytön kontrolli. Pohjoismaat ovat avoimia yhteiskuntia, joissa on monin tavoin edistetty viranomaistoiminnan läpinäkyvyyttä ja oikeudenkäyntien avoimuutta. Artikkelisi sisältää katsauksen oikeudenkäyntien julkisuutta sääntelevään lainsäädäntöön.

Uudet teknologiat ja some-julkisuus ovat asettaneet viranomaistoiminnan, mukaan lukien tuomioistuimet ja esitutkintaviranomaiset, uusien haasteiden eteen. Toisaalta sähköinen tiedonvälitys edistää mahdollisuuksia saada tietoa oikeudenkäynneistä, toisaalta se on tehnyt mahdolliseksi virheellisen informaation ja yksityiselämää koskevan tiedon levittämisen. Myös tuomioistuintien tulee kehittää toimintatapojaan ja viestintäänsä, jotta kansalaiset saavat oikeaa ja oikea-aikaista tietoa oikeudenkäytöstä.

1 Johdanto: Oikeusturvan ja demokratian ta

Oikeudenkäynnin julkisuus on sekä yksilön oikeusturvan että demokraattisen hallinnon keskeisiä takeita. Lukuisat esimerkit eri aikoina ja eri puolilta maailmaa osoittavat, että salaiset oikeudenkäynnit ja hirmuhallinnot kuuluvat yhteen ja johtavat mitä hirvittävämpiin ihmisoikeuksien loukkauksiin. Demokraattisissa valtioissa oikeudenkäyntien julkisuus on omaksuttu keskeiseksi ihmisoikeusperiaatteeksi.

Oikeudenkäynnin julkisuus on keskeinen osa oikeusvaltioperiaatetta. Oikeudenkäynnin julkisuuden tavoitteena on suojata ihmisiä mielivaltaiselta vallankäytöltä. Samalla sen tavoitteena on tehdä mahdolliseksi vallankäytön kontrolli. Sitä kautta sen voidaan nähdä turvaavan myös demokratiaa ja sananvapautta.

Sananvapaus tarkoittaa sekä oikeutta välittää että saada tietoa. Yleisö on aina ollut kiinnostunut rikollisuudesta ja rikosoikeudenkäynneistä. Siihen on monia erilaisia syitä. On tärkeää, että ihmisillä on oikeita käsityksiä oikeudesta ja sen soveltamisesta. Tosin mielenkiinto kohdistuu suurelta osin sellaisiin rikoksiin, joiden lainvastaisuudesta ei ole mitään epäilyä. Oikea tieto rikollisuudesta voi auttaa hälventämään liioiteltuja pelkoja.

Yleisö on kiinnostunut rangaistusten oikeudenmukaisuudesta ja siitä käydystä keskustelusta. Oikeudenkäyntejä koskeva tieto auttaa ymmärtämään annettuja tuomioita. Ihmisten mielenkiinto oikeudenkäyntejä kohtaan voi perustua pelkästään uteliaisuuteen, eikä sekään ole mitenkään moitittavaa.

Demokraattisen oikeusvaltion näkökulmasta oikeudenkäyntien julkisuuden tärkein merkitys on kuitenkin siinä, että julkisuus tekee mahdolliseksi sekä viranomaisten että tuomioistuintien

toiminnan valvonnan. Tieto tekee mahdolliseksi osallistumisen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Julkisten oikeudenkäyntien kautta kansalaiset saavat mahdollisuuden valvoa viranomaisten toimintaa. Erityinen valvonta kohdistuu rikoksia tutkivien viranomaisten, kuten poliisin ja syyttäjän, toimintaan, mutta tieto oikeudenkäytön läpinäkyvyydestä on tärkeä taakorruptiota ja muita väärinkäytöksiä vastaan.

Tiedotusvälineillä on oleellinen merkitys siinä, miten yleisö saa tietoa oikeudenkäytöstä. Tiedotusvälineet tyydyttävät ihmisten tiedontarvetta. Tiedotusvälineillä on myös laajempia oikeudenkäytön valvontaa ja yhteiskunnallista keskustelua palvelevia tavoitteita. Tiedonvälityksellä ja tutkivalla journalismilla on tärkeä rooli oikeudenkäytön valvonnassa. Tiedotusvälineet nostavat esiin epäkohtia, joita ryhdytään korjaamaan hallinnon toimenpitein tai poliittisen prosessin kautta.

Sähköinen tiedonvälitys on lisännyt niin tiedotusvälineiden kuin yksityisten ihmistenkin mahdollisuuksia saada ja välittää tietoa oikeudenkäynneistä. Toisaalta tiedonvälityksen tehostuminen on lisännyt myös julkisuuteen liittyviä varjopuolia. Julkisuus voi kohdistua yksittäisiin ihmisiin kohtuuttomalla tavalla. Oikeudenkäyntien osapuolet kokevat julkisuuden yleensä raskaana. Julkisuus voi vaarantaa erilaisia yksityisiä ja yhteiskunnallisia intressejä, kuten valtion turvallisuutta tai liikesalaisuuksia. Siten oikeudenkäyntien julkisuutta on tarpeen tasapainottaa muita hyväksyttäviä ja tarpeellisia intressejä vasten.

Myös suoja yksityisyyden ja yksityiselämän loukkauksia vastaan on perus- ja ihmisoikeus. Valtioilla on velvollisuus lainsäädännöllä ja muilla keinoin suojella kansalaisiaan ja muita lainkäyttöpiiriinsä kuuluvia henkilöitä yksityisyyden loukkauksia vastaan. Siten yksityisyyden suoja rajoittaa sekä sananvapauden käyttöä että niitä tapoja, joilla oikeudenkäynnin julkisuus järjestetään.

Julkisuuden jotkin muodot voivat myös vaarantaa oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuden. Jokaisella on ihmisoikeus tulla kohdelluksi syyttömänä, kunnes tuomioistuin on todennut hänet syylliseksi. Tämä syyttömyysolettama voi vaarantua, jos ihminen leimataan julkisuudessa rikolliseksi ilman riittäviä todisteita. Oikeudenmukaisia oikeudenkäyntejä ei pystytä toteuttamaan, jos ihmiset alkavat pelätä oikeudenkäyntiin liittyvää julkisuutta siinä määrin, että he eivät uskalla tulla todistamaan tai turvautua lainkäyttöviranomaisiin koettuaan oikeudenloukkauksia. Voidaan myös pelätä, että asian käsittely julkisuudessa vaikuttaa oikeudenkäynnin lopputulokseen.

Toimintaympäristön muutokset ovat lisänneet tarvetta oikeudenkäyntien julkisuuden täsmälliseen ja yksityiskohtaiseen sääntelyyn. Niin tärkeää kuin oikean tiedon välittäminen onkin, myös yksittäisten oikeudenkäyntien osapuolten oikeudet, kuten oikeus välttyä leimautumasta rikolliseksi tai oikeus yksityisyyden suojaan, on otettava sääntelyssä huomioon.

Tässä artikkelissa tarkastellaan oikeudenkäyntien julkisuuden keskeisiä periaatteita. Ensin jaksossa 2 tarkastellaan lyhyesti historiallista taustaa Pohjoismaissa. Jaksossa 3 taustoitetaan perus- ja ihmisoikeuksia, jotka vaikuttavat siihen, miten oikeudenkäynnin julkisuudesta on konkreettisesti säädetty. Sen jälkeen jaksossa 4 otetaan esiin keskeisiä lainsäädäntöä koskevia käsitteitä.

2 Historiaa

Oikeudenkäyntien julkisuudella on pohjoismaissa vahva historiallinen tausta. Eri puolilta Suomea löytyy niin sanottuja kärjäkiviä eli ympyrän muotoon aseteltuja kiviä, joiden on ajateltu kertovan muinaisesta tavasta jakaa oikeutta lähiyhteisöissä. Varmuutta tällaisesta lainkäytöstä ei ole, mutta se tiedetään, että oikeudenkäyttö oli Suomessa pitkään maallikoiden käsissä, sillä lainoppinut ammattikunta ja tuomioistuinlaitos kehittyivät melko myöhään. Tuomioistuinlaitos alkoi kehittyä 1400-luvulla, mutta lainkäyttö säilyi pitkään kansanomaisena. Oikeudenkäynnin julkisuuden kannalta se tarkoitti varsin avaramielistä suhtautumista julkisuuteen – oikeudenkäynnit olivat kansanomaisia, suullisia ja kärjäyleisölle avoimia. Katollisen kirkon vaikutusvalta jäi Ruotsi-Suomessa vähäiseksi, joten inkvisitio, kidutuksen käyttö tunnustusten saamiseksi ja salaiset menettelyt jäivät harvinaisiksi. Jopa 1600-luvun noitavainoissa suuri osa menettelyistä oli julkisia.

Suomalaiselle lainkäytölle oli tyypillistä kansanomaisuus pitkälle 1990-luvulle asti. Tuomioistuinlaitos oli jakautunut kahtia, kaupunkien raastuvanoikeuksiin ja maaseudun kihlakunnanoikeuksiin. Maaseudulla oikeudenkäynnit järjestettiin pitkään muutaman kerran vuodessa kärjäillä, joille tuomari matkusti maakunnan pääkaupungista ja paikallinen seitsemän henkinen lautakunta osallistui tuomitsemiseen, tosin lautakunnalla oli vain yksi yhteinen ääni eli kihlakunnantuomarin ääni ratkaisi, jos lautakunta ei ollut yksimielinen. Oikeudenkäynnit olivat suullisia ja pääsääntöisesti julkisia.

Sekä tuomioistuimia että oikeudenkäyntimenettelyä yritettiin uudistaa koko 1900-luvun ajan. Niin sanottu Wreden komitea esitti ensimmäisen uudistussuunnitelman aivan vuosisadan alussa, ja sen ehdotukset pysyivät keskustelussa mukana aina 1990-luvun uudistuksiin asti. Näihin uudistuksiin asti oli tyypillistä, että alioikeuksien istuntokäsittelyt jakautuivat useisiin, viikkojen tai kuukausien välein pidettyihin lyhyisiin istuntoihin. Asioiden käsittely pitkittyi, kun niitä lykättiin istunnosta toiseen. Tuomari saattoi istuntojen välillä vaihtua, samoin asianosaista avustava asianajaja. Nämä piirteet periytyivät historiallisesta taustasta, kuten käräjien pitämisestä muutaman kuukauden välein, mutta ne eivät enää vastanneet oikeusturvaodotuksia.

Vasta 1990-luvulla tuomioistuimet yhtenäistettiin kärjäoikeuksiksi ja menettely uudistettiin perusteellisesti. Uudistuksen eräänlainen tunnus oli pääkäsittelyn suullisuus, keskitys ja välittömyys. Paitsi että asian pääkäsittelyn tuli olla suullinen, sen tuli tapahtua yhtäjaksoisessa istunnossa (keskitys). Siten tuomarit eivät voi istunnon kuluessa vaihtua, eikä heidän ylipäätään tulisi asian käsittelyn eri vaiheissa vaihtua (välittömyys).

Vaikka uudistuksella ei tavoiteltu merkittäviä uudistuksia oikeudenkäynnin julkisuuteen, oikeudenkäyntien seuraaminen helpottui huomattavasti, kun pääkäsittelyistä tuli yhtäjaksoisia kokonaisuuksia. Kun vielä otetaan huomioon, että oikeudenkäyntiaineisto tulee esittää pääkäsittelyssä ja tuomio perustuu pääkäsittelyssä esitettyyn, voidaan todeta, että yleisön ja tiedotusvälineiden mahdollisuus seurata oikeudenkäynnin kulkua ja arvioida sen oikeudenmukaisuutta parani huomattavasti.

Oikeudenkäyntien julkisuutta koskevaa lainsäädäntöä oli jo ennen 1990-luvun alioikeusuudistusta muutettu useaan kertaan. Oikeudenkäynnin ja oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuudesta säädettiin ennen itsenäistymistä sananvapauden ja painokirjoitusten julkaisemisoikeuden yhteydessä. Tuomioistuimien saattoi rajoittaa oikeudenkäyntiä koskevien tietojen julkaisemista. Niin sanottu painovapauslainsäädäntö oli Ruotsi-Suomessa keskeinen perustuslaki. Yhä edelleen Ruotsin perustuslain keskeisiä elementtejä ovat painovapauslaki ja mielipiteen ilmaisua koskeva perustuslaki. Näiden lakien status perustuslakeina korostaa sitä, että tuomioistuimet tai muutkaan viranomaiset eivät voi ennakolta rajoittaa tietojen julkaisemista.

Suomessa on edetty yhtenäisen perustuslain ja siihen sisältyvän perusoikeuksien luettelon suuntaan jo vuoden 1919 perustuslaissa samoin kuin 1995 perusoikeuksien uudistuksessa ja vuoden 1999 perustuslaissa. Yhteistä Ruotsi-Suomen perinnettä on vahva sitoutuminen sananvapauteen.

Itsenäisessä Suomessa säädettiin laki oikeudenkäyntien julkisuudesta vuonna 1926. Laki oli voimassa aina vuoteen 1985 asti. Oikeudenkäynnit olivat pääsääntöisesti julkisia. Keskeinen poikkeus olivat alaikäisiä syytettyjä koskevat oikeudenkäynnit. Asiakirjojen julkisuudesta säädettiin laki vuonna 1952. Se säänteli muiden viranomaisten asiakirjojen ohella rikosten esitutkinnassa kertyvien asiakirjojen julkisuutta ennen oikeudenkäyntiä. Lain yleinen lähtökohta oli asiakirjojen julkisuus. Esitutkinta-asiakirjojen kohdalla pääsääntö oli, kuten nykyisinkin, että esitutkinta-asiakirjat eivät olleet julkisia ennen kuin asia oli esillä tuomioistuimessa.

Oikeudenkäyntien julkisuutta koskeva uudistustarve tuli esiin 1990-luvulla. Suomi oli 1990 liittynyt Euroopan Neuvostoon ja Euroopan ihmisoikeussopimukseen (1950). Sopimuksen mukaisesti ihmisoikeuksiin kuuluu paitsi oikeudenkäynnin julkisuus, myös yksityiselämän suoja. Vuonna 1997 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) antoi ratkaisun Z vastaan Suomi, jossa EIT katsoi, että Suomi oli rikkonut Z:n yksityisyyden suojaa, kun hänen terveystietonsa oli tullut julkiseksi hänen puolisoaan koskevan rikosoikeudenkäynnin yhteydessä. Tapaus muutti tuomioituumien suhtautumista asioiden käsittelyn julkisuuteen siten, että ne tulivat tarkemmiksi tietojen ja asioiden käsittelyn julkisuuden ja salaisuuden suhteen.

Oikeudenkäynnin julkisuutta koskevia säännöksiä on sen jälkeen täsmennetty huomattavasti. Tällä hetkellä oikeudenkäyntien julkisuutta sääntelee kolme keskeistä lakia, laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (YTJulkL 370/2007), laki oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa (HOKJulkL 381/2007) ja laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (JulkL 621/1999). Kuten lakien nimistäkin voi havaita, pääsääntö on oikeudenkäynnin julkisuus. Siitä on kuitenkin säädetty tärkeitä poikkeuksia, joita otetaan esiin tässä artikkelissa.

3 Perus- ja ihmisoikeudet

Suomen perustuslain 21 §:ssä säädetään oikeudenkäyntiä koskevista perusoikeuksista siten, että niihin kuuluu oikeus saada asiansa käsitellyksi toimivaltaisessa ja riippumattomassa tuomioistuimessa ilman aiheetonta viivytystä. Pykälän toisessa momentissa säädetään

nimenomaisesti oikeudenkäynnin julkisuudesta siten, että siitä, kuten muistakin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeista, säädetään lailla.

Vastaavia säännöksiä sisältyy ihmisoikeussopimukseen, kuten YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan yleissopimukseen (1966), johon Suomi on liittynyt vuonna 1976. Siinä kuten Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (EIS) todetaan lisäksi, millä perusteilla oikeudenkäynnin julkisuutta voidaan rajoittaa. Tätä osin EIS:n 6 artiklassa todetaan:

Päätös on annettava julkisesti, mutta lehdistöltä ja yleisöltä voidaan kieltää pääsy koko oikeudenkäyntiin tai osaan siitä demokraattisen yhteiskunnan moraalin, yleisen järjestyksen tai kansallisen turvallisuuden vuoksi nuorten henkilöiden etujen tai osapuolten yksityiselämän suojaamisen niin vaatiessa, tai siinä määrin kuin tuomioistuin harkitsee ehdottoman välttämättömäksi erityisolosuhteissa, joissa julkisuus loukkaisi oikeudenmukaisuutta.

EIS toisaalta rajoittaa valtion mahdollisuutta säätää poikkeuksia oikeudenkäynnin julkisuuteen ja toisaalta antaa väljyyttä siihen, miten näistä rajoituksista säädetään. Oikeudenkäynnin julkisuus on kuitenkin pääsääntö, kuten Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on useassa ratkaisussa todennut.

Oikeuskäytännössä on tullut esiin, että julkinen oikeudenkäynti voi myös vaarantaa oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuden. Jos asianosaiset pelkäävät asian julkista käsittelyä, he eivät uskalla käännyä tuomioistuimien puoleen saadakseen oikeutta. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti on pitkälti riippuvainen siitä, että ihmiset suotuvat todistamaan. Jos todistajat pelkäävät julkista käsittelyä, ihmiset alkavat vältellä todistajana toimimista.

Rikosoikeudenkäynnin keskeisiin periaatteisiin kuuluu syyttömyysolettama, jonka mukaan jokaista on pidettävä syyttömänä, kunnes tuomioistuin on todennut hänen syyllisyytensä. Tämä keskeinen ihmisoikeusperiaate todetaan muun muassa YK:n Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa, Euroopan Unionin perusoikeuskirjassa ja Suomen esitutkintalaissa. Julkinen käsittely väistämättä leimaa rikosasian vastaajan, vaikka tuomioistuin lopulta hylkäisi syytteet. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteiden mukaisesti vastaajalle tällöin hyvitetään puolustautumisesta aiheutuvat kulut ja hän saa korvausta vapaudenmenetyksestä, jos hän on ollut pidätettynä tai vangittuna. Kokonaan oikeudenkäynnin aiheuttamaa kärsimystä ei voida korvata, ja senkin vuoksi oikeudenkäynnistä julkisuuden kautta tulevaa haittaa on pyrittävä vähentämään siinä määrin kuin se on mahdollista aiheellisen tiedonvälityksen kärsimättä.

Oikeudenkäynnin julkisuutta koskevia lakeja laadittaessa on punnittu vastakkain tiedotusvälineiden sananvapautta, asianosaisen yksityisyyden suojaa ja muita asianosaisten salassa pitoa koskevia intressejä sekä oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta.

Vaikka oikeudenkäynnit ovat pääsääntöisesti julkisia, se ei silti tarkoita, että kaikkea oikeudenkäynnissä esiin tulevaa aineistoa ja tietoa voisi rajoituksetta julkaista ja levittää. Kuten edellä tuli esiin, tiedonvälitystä ei rajoiteta ennakkollisin kielloin, mutta jälkikäteen rikollista sisältöä levittävään tiedonvälitykseen voidaan puuttua. Keskeinen rikossäännös on RL 24:8:ssä

säädetty yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen, jonka mukaan on rangaistavaa myös laillisesti saadun tiedon levittäminen toisen yksityiselämästä loukkaavalla tai kärsimystä aiheuttavalla tavalla. Samoin kunnianloukkaus voi toteutua levittämällä tietoja tai väitteitä, jotka on aiemmin esitetty avoimin ovin pidetyssä oikeudenkäynnissä. Myös valtion turvallisuutta vakavasti vaarantavan, salassapidettävän seikan julkistaminen on säädetty rikokseksi.

Lainsäädännön ohella oikeudenkäynneistä tiedottamista sääntelevät Julkisen sanan neuvoston vahvistamat periaatteet ja kantelujen johdosta antamat päätökset. Niissä korostetaan arkaluonteisten rikosten uhrin suojelua sekä alaikäisiä koskevien tietojen suojelua.

4 Oikeudenkäynnin julkisuus: peruskäsitteitä

Oikeudenkäynnin julkisuuden tavoitteet, edellytykset ja käytännön toteutus vaihtelevat riippuen siitä, millaisesta asiasta, mistä viranomaisesta tai tuomioistuimesta ja mistä oikeudenkäynnin vaiheesta on kysymys. Ymmärrettävästi käsittelyn julkisuus järjestyy eri tavoin riippuen siitä, käsitelläänkö asia suullisesti istunnossa vai kirjallisesti. Istuntokäsittelyjen kohdalla pääsääntönä on asian julkinen käsittely, kun taas kirjallisen käsittelyn kohdalla asian julkisuutta tarkastellaan asiakirjajulkisuuden kautta. Myös asian käsittelyn vaiheella on merkitystä – valmisteluvaiheessa tarvetta julkisuudelle tarkastellaan erilaisista lähtökohdista kuin suullisessa pääkäsittelyssä.

Tuomioistuimet jaetaan yleisiin tuomioistuihin, hallintotuomioistuihin ja erityistuomioistuihin. (Kuvio 1). Oikeudenkäynnin julkisuuden periaatteet ja sääntely ovat pitkälti samankaltaisia kaikissa tuomioistuimissa, mutta oikeudenkäyntien järjestämisen tapa on varsin erilainen, minkä vuoksi oikeudenkäynnin julkisuuden käytännön toteuttaminen ja merkitys myös vaihtelevat.

Yleisiä tuomioistuinta ovat kärjäoikeudet, hovioikeudet ja korkein oikeus. Niitä kutsutaan yleisiksi tuomioistuimiksi sen vuoksi, että jos asian käsittelyä ei ole säädetty jonkin muun tuomioistuimen toimivaltaan, sen käsittelee kärjäoikeus. Yleiset tuomioistuimet käsittelevät rikosasiat ja riita-asiat sekä jonkin verran niin sanottuja hakemusasioita, kuten avioeroja ja konkurseja. Erityistuomioistuinta ovat muun muassa työtuomioistuin, vakuutus oikeus ja markkinaoikeus. Niitä ei käsitellä tässä artikkelissa.

Rikosasian käsittelyä tuomioistuimessa edeltää rikoksen tutkinta eli esitutkinta, jonka suorittaa yleensä poliisi. Erityisissä tapauksissa esitutkinta voi kuulua esimerkiksi tullin tehtäväksi. Rikoksen esitutkinta lasketaan osaksi oikeudenkäyntiä esimerkiksi silloin, kun on kysymys oikeudenkäynnin kohtuullisesta kestosta, jonka ylittäminen rikkoisi ihmisoikeusperiaatteita. Oikeudenkäynnin julkisuudesta säädetään eri tavoin esitutkinnan ja tuomioistuinkäsittelyn osalta, ja esitutkinnan osalta asiaan palataan jaksossa 8.

Kuvio 1. Tuomioistuimet.

Hallintotuomioistuimia ovat hallinto-oikeudet ja korkein hallinto-oikeus. Niiden toimivaltaan kuuluvat julkisen vallan käyttöä koskevat asiat. Käytännössä hallinto-oikeuteen yleensä valitetaan hallintoviranomaisen päätöksestä.

Käräjäoikeuksien päätöksistä valitetaan hovioikeuteen ja sieltä korkeimpaan oikeuteen. Hallinto-oikeuksien päätöksistä valitetaan korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Tässä kirjoituksessa käsitellään oikeudenkäynnin julkisuutta käräjäoikeuksissa ja hallinto-oikeudessa. Lähtökohtaisesti samat lait koskevat myös ylempiä tuomioistuimia.

Käsitteellisesti tehdään ero yleisöjulkisuuden ja asianosaisjulkisuuden välillä. Julkisella käsittelyllä tarkoitetaan yleensä *yleisöjulkisuutta* eli sitä, miten asiaan nähden ulkopuolinen voi saada tietoja asian käsittelystä tai tulla seuraamaan istuntokäsittelyä.

Asianosaisjulkisuus puolestaan viittaa siihen, miten oikeudenkäynnin asianosaiset saavat tietoa ja voivat osallistua oikeudenkäyntiin. Asianosainen on käsite, jolla tarkoitetaan oikeudenkäynnin osapuolia. Riita-asiansa käräjäoikeudessa asianosaisia ovat oikeudenkäynnin vireille laittanut kantaja ja se, johon vaatimukset kohdistuvat, eli vastaaja. Rikosasiassa asianosaisia ovat rikoksesta syytetty eli vastaaja sekä syyttäjä. Ennen syytteen nostamista käytetään termiä epäilty. Lisäksi asianosaisena voi olla rikoksen uhri, josta käytetään termiä asianomistaja, tai muu henkilö, jolla on rikoksen johdosta vaatimuksia. Hallinto-oikeudessa asianosaisena on normaalitapauksessa se, joka on tehnyt valituksen hallintopäätöksestä.

Asianosaisella on oikeus saada tieto kaikesta oikeudenkäynnissä esitetystä, vaatimuksista, perusteluista ja todistelusta. Tämä niin sanottu kontradiktorinen periaate perustuu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukseen ihmis- ja perusoikeutena. Asianosaisen oikeutta saada tieto oikeudenkäyntiaineistoon sisältyvästä seikasta voidaan rajoittaa vain aivan erityisin perustein, jotka liittyvät valtion turvallisuuteen tai henkilön turvallisuuteen. Vaikka asianosaisen tiedonsaannista ja oikeudesta osallistua istuntoihin käytetään termiä

asianosaisjulkisuus, kysymys ei oikeastaan ole julkisuudesta sanan varsinaisessa merkityksessä.

Kuka tahansa voi tehdä niin sanotun asiakirjapyyntöön viranomaiselle eli pyytää kopiota viranomaisen hallussa olevasta asiakirjasta. Tällainen pyyntö ei kuitenkaan tee pyytäjistä asianosaista, joten asiakirjan salassapitoa ei voi tällä tavoin kiertää.

Asiakirja on laaja käsite. Tässä artikkelissa sana asiakirja viittaa viranomaisen tai tuomioistuimen asiakirjaan, joka määritellään julkisuuslaissa. Kysymys on viranomaisen laatimasta tai viranomaisen hallussa olevasta jonkun muun laatimasta asiakirjasta.

5 Keskeisiä periaatteita ja yhteisiä säännöksiä

Tässä jaksossa käsitellään oikeudenkäyntien julkisuuteen liittyviä periaatteita, jotka ovat pääsääntöisesti yhteisiä eri tuomioistuimille ja oikeudenkäyntien eri lajeissa.

Pääsääntö on sekä oikeudenkäynnin että oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuus. Siitä huolimatta julkisuudesta on merkittäviä poikkeuksia. Keskustelu oikeudenkäyntien julkisuudesta keskittyy usein poikkeuksien määrittelyyn ja laajuuteen. Siitä huolimatta tai ehkä juurin sen takia on tärkeää korostaa julkisuutta pääsääntönä.

5.1 Oikeudenkäynnin yksilöintitiedot

Oikeudenkäyntiä koskevat yksilöintitiedot, kuten käsittelevä tuomioistuin, asian tai päätöksen yksilöintinumero, asianosaisten nimet, asian laatu, kuten rikosnimike, sekä hallintoprosessissa valituksen kohteena olevan päätöksen tehnyt viranomainen ovat julkisia tietoja (ns. diaarijulkisuus).

Yleisissä tuomioistuimissa asianomistajan eli rikoksen uhrin henkilöllisyys voidaan määrätä salassa pidettäväksi, jos rikos koskee hänen yksityiselämänsä arkaluonteista seikkaa. Käytännössä uhrin henkilöllisyys on salattu seksuaalirikoksissa. Myös turvapaikan hakijan nimi voidaan pitää salassa, jos tieto siitä voisi vaarantaa hänen tai hänen läheisensä turvallisuuden. Hallintotuomioistuimissa yksilöintitietojen salassa pitäminen on mahdollista jossain määrin laajemmin julkisuuslaissa salassa pidettäväksi määrättyjen seikkojen suojaamiseksi.

Vaikka rikosasian vastaajan nimeä ei voida salata, nimen julkaiseminen tiedotusvälineissä tai sosiaalisessa mediassa ei kaikissa tapauksissa ole sallittua. Niin kauan kuin vastaajaa ei ole tuomittu, häntä on pidettävä syyttömänä, joten nimen julkaiseminen ennen tuomiota on lähtökohtaisesti arveluttavaa. Vähäisestä rikoksesta tuomitun kohdalla on arvioitava nimen julkaisemisen suhteellisuutta. Tavallisten ihmisten vähäisiä rikkomuksia koskevien tuomioiden, esimerkkinä vähäinen rattijuopumus tai näpistys, julkistamista on yleensä pidetty yksityiselämää loukkaavana tiedon levittämisenä eli rangaistavana tekona. Julkisessa tehtävässä toimivaa henkilöä koskevan tiedon kohdalla otetaan huomioon se, onko tiedolla merkitystä tehtävän hoitamisessa tai yhteiskunnallisen asian käsittelemisessä.

5.2 Neuvottelusalaisuus

Tuomioistuimen sisäiset keskustelut asian ratkaisemisesta kuuluvat niin kutsutun neuvottelusalaisuuden piiriin. Niistä ei siis kerrota ulkopuolisille. Tällä halutaan suojata asian monipuolista ja perusteellista harkintaa tuomioistuimen tuomarien kesken.

Tuomioistuimen harkinta kiinnostaa paitsi asianosaisia, myös tutkijoita. Vaikka neuvottelut ovat salaisia, harkinnassa pohdituista näkökohdista voi usein tehdä havaintoja tutustumalla huolellisesti tuomioiden perusteluihin. Tuomioistuimessa tuomarit voivat myös äänestää lopputuloksesta, mikä esimerkiksi korkeimmassa oikeudessa ja korkeimmassa hallinto-oikeudessa on melko tavallista. Tällöin sekä päätöksen että vähemmistöön jääneiden tuomareiden eriävän mielipiteen perustelut tuovat valaistusta tuomioistuimessa esillä olleisiin näkökohtiin.

5.3 Tuomioistuimen ratkaisu

Tuomioistuimen ratkaisu on lähtökohtaisesti aina julkinen (ns. ratkaisujulkisuus). Silloinkin, kun ratkaisun julkisuutta osittain rajoitetaan, sovelletut lainkohdat ja ratkaisun lopputulos ovat julkisia.

Käräjäoikeuden ratkaisusta voidaan pitää salassa sellaisia osia, joissa käsitellään tietoja, joita on käsitelty salaisina tai joita koskee salassapitoperuste. Jos tuomio on huomattavalta osaltaan tai lähes kokonaan salainen asiassa, joka on herättänyt huomattavaa kiinnostusta julkisuudessa, tuomioistuimen on laadittava siitä julkinen seloste.

Salaisiksi määrättyjen oikeudenkäyntiasiakirjojen ja tuomion salaisten osien salassapitoajat vaihtelevat 25 vuodesta 80 vuoteen. Salassapitoajalle voidaan pyytää pidennystä.

6 Käsittelyn julkisuus käräjäoikeudessa

6.1 Oikeus seurata istuntoja

Oikeudenkäynnin julkisuuden ydinaluetta on istutokäsittelyjen julkisuus. Se koskee kaikkia tuomioistuimia, mutta koska istutokäsittelyjä pidetään eniten käräjäoikeuksissa, käsittelyjulkisuuden suurin merkitys koskee niitä. Sekä yleisön että mielenkiinto kohdistuu yleensä rikosasioihin, mutta riita-asioiden käsittelyt ovat samalla tavoin julkisia kuin rikosasioidenkin.

Käräjäoikeuksissa istutokäsittelyjä pidetään sekä asian valmistelun aikana että varsinaisina pääkäsittelyinä. Käsittelyjulkisuus koskee molempia. Rikoksen ollessa tutkittavana eli ennen varsinaista tuomioistuinkäsittelyä käräjäoikeuden ratkaistavaksi voi tulla pakkokeinoja, kuten vangitsemista koskeva asia. Tällaisen asian käsittely voidaan pitää suljetuin ovin eli ilman yleisöä, jos julkinen käsittely voisi vaarantaa asian käsittelyn tai epäilty pyytää käsittelyä suljetuin ovin.

Yleisöllä, sekä tavallisilla ihmisillä että tiedotusvälineillä, on oikeus seurata istuntoa. Istunnoista ilmoitetaan oikeustalon aulassa niin sanotuilla juttulistoilla, joista selviävät asianosaiset ja asian laatu, esimerkiksi rikos, jota syyte koskee. Juttulistojen julkaisemiseen netissä ei kuulu suomalaisiin käytäntöihin. Juttulistat voivat myös muuttua viime tipassa

asianosaisen pois jäämisen vuoksi tai asian siirtyessä kirjalliseen käsittelyyn. Tuomioistuimen kansliasta niistä saa kuitenkin tiedon.

Istuntoja voi tulla seuraamaan kuka tahansa. Mitään erityistä perustetta siihen ei tarvitse esittää. Vakiintuneesti on katsottu, että istuntoa seuraamaan tulleen ei tarvitse ilmoittaa nimeään tai muita henkilötietoja. Tämä lähtökohta on kuitenkin jossain määrin lieventynyt turvallisuussyistä. Erityisesti järjestäytyntä rikollisuutta koskevilla oikeudenkäynneillä on voitu edellyttää henkilöllisyyden selvittämistä turvallisuustarkastuksen yhteydessä. Turvallisuustarkastus vaarallisten esineiden löytämiseksi on nykyisin ruutiini kaikissa tuomioistuimissa. Covid-19 on tuonut uuden elementin henkilöllisyyden tarkastamiseen, sillä se on välttämätöntä mahdollisten tartuntaketjujen jäljittämisen vuoksi.

Istuntokäsittelyn julkisuutta on rajoitettu todistajien kohdalla siten, että he eivät saa olla läsnä ennen oman lausuntonsa antamista, jotta asiassa muutoin esiin tulevat seikat eivät vaikuttaisi heidän lausuntoihinsa.

6.2 Tiedotusvälineet

Tiedotusvälineiden edustajat ovat lähtökohtaisesti samassa asemassa kuin muutkin henkilöt. Useimmissa oikeudenkäynneissä ei ole yleisöä lainkaan, mutta laajaa julkisuutta saaneissa rikosasioissa yleisöä voi tulla paikalle runsaasti. Tällöin tuomioistuimen puheenjohtaja voi rajoittaa yleisön läsnäoloa. Tällaisessa tilanteessa tiedotusvälineiden edustajille voidaan antaa etusija, koska he huolehtivat tiedonvälityksestä laajemmin. Usein tiedetään etukäteen, mitkä oikeudenkäynnit herättävät laajaa kiinnostusta, ja ne pyritään järjestämään isommissa istuntosaleissa.

Oikeudenkäynteihin liittyvät turvallisuuskysymykset ovat nousseet esiin myös oikeudenkäyntien järjestämisessä. Yleisön läsnä oloa voidaan rajoittaa, jos se on tarpeen oikeudenkäyntiin osallistuvan henkilön tai hänen läheisensä suojaamiseksi.

Tietotekniikan kehittyminen on muuttanut toimintaympäristöä nopeasti. Toisaalta sen avulla voidaan lisätä oikeudenkäynnin julkisuutta. Jos oikeussali ei esimerkiksi ole riittävän suuri, reaaliaikainen seuraaminen toisessa salissa voi olla ratkaisu. Toisaalta uudet viestintävälineet luovat haasteita, joita ei vielä ole täysin ratkaistu.

Oikeudenkäyntien tallentaminen on lain mukaan lähtökohtaisesti puheenjohtajan harkinnassa. Lupa kuvaamiseen voidaan antaa esimerkiksi ennen käsittelyn alkua, jolloin tiedotusvälineissä voidaan nähdä esimerkiksi huppariin piiloutuneen vastaajan hahmo. Päätöksen julistamisen ajaksi voidaan myös antaa lupa tallentamiseen.

Varsinaisen käsittelyn aikana tallentamista rajoittaa kuultavien henkilöiden yksityisyyden suoja ja turvallisuus sekä asian käsittelyyn liittyvät seikat ja periaatteet. Asianosaiset ja todistajat osallistuvat oikeudenkäyntiin eri syistä, kuten päästäkseen oikeuksiinsa, epäiltyinä rikoksesta tai todistajana. Todistaminen on kansalaisvelvollisuus, josta ei voi kieltäytyä. Se, että yhteiskunta velvoittaa ihmisiä osallistumaan oikeudenkäyntiin, ei tarkoita, että heidät olisi velvoitettu tai että heidät edes voitaisiin velvoittaa suostumaan siihen, että heidän lausuntonsa myös kuvattaisiin tai äänitettäisiin. Tällainen tallentaminen merkitsee selvästi vahvempaa

puuttumista henkilön oikeuksiin kuin velvollisuus osallistua oikeudenkäyntiin. Todistajien kohdalla yhteiskunnan on otettava vakavasti se mahdollisuus, että oikeudenkäyntien laaja kuvaaminen voi vähentää ihmisten suostumista tulla todistamaan. Epäillyn kohdalla on muistettava ihmisoikeuksiin kuuluva syyttömyysolettama, jonka mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä ennen kuin tuomioistuin on antanut tuomionsa.

Oikeuskäsittelyn tallentaminen ja tallenteiden leviäminen oikeussalin ulkopuolella voi vaikuttaa myös oikeudenkäynnin kulkuun, erityisesti asianosaisten ja todistajien lausuntoihin. Se voisi johtua varovaisuudesta ja pelosta taikka julkisuuden tavoittelusta. Kuultava ei ehkä edes itse tiedostaisi tällaista vaikutusta.

Viime aikoina on käyty keskustelua siitä, että todistajien ja asianosaisten lausunnot käräjäoikeuskäsittelyssä talletettaisiin. Tallentamisen tarkoitus on vähentää sitä, että samat ihmiset joutuvat useita kertoja kuultaviksi, jos asiassa valitetaan hovioikeuteen. Tallenne olisi arvokas myös silloin, jos todistajaa tai rikoksen uhria ei voida kuulla hovioikeudessa, koska hän on sairastunut tai kuollut. Usein kuuleminen käräjäoikeudessa on myös luotettavampi sen vuoksi, että tapahtumista on kulunut lyhyempi aika. Tällaisia muutoksenhakua turvaavia tallenteita ei ole tarkoitus julkistaa, vaan niihin tutustuminen rajattaisiin esimerkiksi tuomioistuimen tiloihin.

6.3 Kokonaan tai osittain suljettu käsittely

Oikeudenkäynnin julkisuudesta voidaan poiketa, mutta kokonaan yleisöltä suljettu käsittely on käräjäoikeudessa harvinainen. Tavallisempaa on, että käsittelyn osa suljetaan yleisöltä. Koska julkisuus on pääperiaate, osittain suljettu käsittely on ensisijainen kokonaan suljettuun käsittelyyn nähden.

Kokonaan suljettuja käsittelyjä käytetään arkaluontoista yksityiselämää koskevan asian käsittelyssä, kuten seksuaalirikoksissa uhrin yksityiselämän suojaamiseksi. Myös alle 18-vuotiasta rikosasian vastaajaa koskeva käsittely pidetään yleensä suljettuna. Usein vastaaja ehtii tulla täysi-ikäiseksi ennen istuntokäsittelyä, jolloin peruste suljetulle käsittelylle poistuu.

Käsittely voidaan pitää suljettuna myös asioissa, joissa on kysymys valtion turvallisuudesta tai josta voisi aiheutua haittaa Suomen kansainvälisille suhteille. Samoin suljettu käsittely on mahdollinen, jos julkinen käsittely voisi vaarantaa turvapaikanhakija tai tämän läheisen turvallisuuden.

Käsittely pidetään osittain suljettuna ensinnäkin silloin, kun se riittää turvaamaan edellä mainitun suojan tarpeen. Esimerkiksi arkaluontoisia yksityiselämää koskevia tietoja voidaan usein suojella käsittelemällä niitä koskevat asiakirjat ja osat oikeudenkäynnistä suljetuin ovin. Tällaisia asioita voivat olla seksuaaliseen käyttäytymiseen tai seksuaaliterveyteen liittyvät asiat, sosiaalilautakunnan lausunnot tai mielenterveyteen liittyvät kysymykset. Lääkärintodistukset ovat pääsääntöisesti salassa pidettäviä, mutta oikeudenkäynnissä esimerkiksi tavallisia pahoinpitelyä koskevia lääkärintodistuksia ei käytännössä ole katsottu salassa pidettäviksi. Tämä voi kuitenkin esimerkiksi perheväkivallan osalta olla muuttumassa.

Osittain suljettu käsittely voidaan pitää myös silloin, kun istunnossa kuullaan todistajana henkilöä, jolla on oikeudenkäynnissä salassapitovelvollisuus tai vaitiolo-oikeus. Tällä perusteella esimerkiksi todistaja, joka velvoitetaan kertomaan liikesalaisuudesta, josta hän lähtökohtaisesti olisi vaitiolovelvollinen, voidaan kuulla suljetuin ovin. Samoin asianosaisen lähiomainen, jolla on oikeus kieltäytyä todistamasta, voi suostua kuultavaksi, mutta hänet voidaan kuulla suljetuin ovin.

6.4 Asiakirjajulkisuus käräjäoikeudessa

Pääsääntöisesti käräjäoikeuden asiakirjat ovat julkisia (ns. asiakirjajulkisuus). Poikkeuksia ovat muun muassa arkaluontoista yksityiselämää koskevat asiakirjat ja valtion turvallisuuteen liittyvät asiakirjat, joita koskeva käsittelykin pidetään suljettuna. Lisäksi tuomioistuin voi määrätä muunkin asiakirjan salassa pidettäväksi, kuitenkin sillä edellytyksellä, että lainsäädännössä on määrätty asian salassapidosta. Jos osa asian käsittelystä pidetään suljetuin ovin, siihen asian osaan liittyvät asiakirjatkin yleensä määrätään salassa pidettäväksi. Ratkaisu salassapidosta voidaan tehdä myöhemminkin, kun tuomioistuimelta pyydetään kyseistä asiakirjaa.

7 Asian käsittelyn julkisuus hallintotuomioistuimissa

7.1 Istuntokäsittelystä hallintotuomioistuimissa

Myös hallintotuomioistuimissa pääsääntönä on oikeudenkäynnin julkisuus. Koska oikeudenkäynti hallintoasioissa on pääsääntöisesti kirjallista, oikeudenkäyntien julkisuus niissä toimii käytännössä varsin eri tavoin kuin yleisissä tuomioistuimissa.

Säännöksillä oikeudenkäynnistä hallintoasioissa on huomattava merkitys, sillä ne koskevat sekä hallinto-oikeudenkäynnin julkisuuslain että tuoreen hallinto-oikeudenkäyntilain (808/2018) mukaan myös vakuutus-oikeutta, markkinaoikeutta sen käsitellessä hallintoasiaa sekä hallintoasioita käsitteleviä muutoksenhakulautakuntia.

Pääsääntö hallintoprosessissa on siis kirjallinen menettely, mikä johtuu asioiden luonteesta ja historiallisesta taustasta. Normaalisti hallinto-oikeudenkäynti saa alkunsa siten, että hallintoviranomaisen kirjallisesta päätöksestä valitetaan hallinto-oikeuteen. Siten lähtökohta on kirjallinen päätös ja päätöstä edeltävä viranomaisen saama, hankkima tai tekemä selvitys. Historiallisessa katsannossa tällaisia valituksia käsiteltiin aikaisemmin ylemmissä viranomaisissa, joiden päätöksistä valitettiin korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Alempien valitusinstanssien eriytyminen tuomioistuimiksi on tapahtunut melko myöhään. Vuonna 1996 perustettiin lääninoikeudet, joille siirtyivät lääninhallitusten käsittelemät valitukset. Nykyisin nimi on muutettu hallinto-oikeudeksi.

Kirjallisessa menettelyssä monet oikeudenkäyntiä koskevat periaatteet ovat samoja kuin yleisissä tuomioistuimissa. Esimerkiksi kontradiktorinen periaate eli periaate vastapuolen kuulemisesta on tärkeä. Kuuleminen hallinto-oikeuksissa toteutetaan pääsääntöisesti kirjallisesti, lähettämällä asiakirjoja tiedoksi asianosaisille. Hallinto-oikeudet voivat myös hankkia selvitystä muilta tahoilta, erityisesti viranomaisilta, mikä myös tapahtuu kirjallisesti.

Hallintotuomioistuimissa järjestetään jonkin verran suullisia käsittelyjä, ja niiden määrä on kasvussa. Istuntokäsittely ei hallintotuomioistuimissa ole pääkäsittely, kuten käräjäoikeudessa,

vaan osa asian selvittämistä. Tavallisimmin suullinen käsittely pidetään asioissa, joissa asianosaisten henkilökohtainen kuuleminen on tärkeää asian selvittämistä varten. Tyypillisesti tällaisia asioita ovat lasten huostaanotot ja kansainvälistä suojelua koskevat asiat. Näissä asioissa käsittelyn julkisuutta rajoittavien periaatteiden ja oikeuksien merkitys on suuri. Kysymys on ihmisten yksityiselämän piiriin kuuluvista asioista ja ulkomaalaisasioissa joskus myös valtion turvallisuudesta. Siten käsittelyn julkisuudella ei näissäkään asioissa ole kovin suurta merkitystä.

7.2 Julkisuuslaki

Hallintotuomioistuimissa asiakirjojen julkisuus on tärkeämpää kuin istuntokäsittelyjen julkisuus. Asiakirjojen julkisuutta koskee laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta. Tämän niin sanotun julkisuuslain tavoitteena on toteuttaa avoimuutta viranomaisten toiminnassa, edistää ihmisten vapaata mielipiteen muodostamista ja mahdollisuutta valvoa viranomaisten toimintaa sekä turvata heidän oikeuksiaan.

Julkisuuslailla on huomattava merkitys oikeudenkäyntien julkisuuden sääntelyssä, sillä laki oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa viittaa suoraan julkisuuslakiin sen suhteen, millaiset tiedot kuuluvat hallintoprosessissa salassa pidettäviin.

Vaikka myös julkisuuslain lähtökohta on asiakirjojen julkisuus, oikeudenkäyntien näkökulmasta lain keskeistä antia ovat pykälät, joissa säädetään, mitkä asiakirjat ovat salassa pidettäviä. Salassa pidettäviä ovat muun muassa asiakirjat, jotka koskevat ulkopoliittikkaa, suhteita ulkovaltoihin ja kansainvälisiin järjestöihin, valtion turvallisuutta ja maanpuolustusta, turvallisuutta, vaaratilanteisiin varautumista ja onnettomuustutkintaa, talouspoliittisten päätösten valmistelua, rahoitusmarkkinoiden ja vakuutustoiminnan valvontaa, julkisyhteisöjen toimintaa markkinoilla palvelujen tarjoajina tai tilaajina, liikesalaisuuksia, erilaisia tutkimusta, oppinäytteitä, oppilaan työn arviointia jne.

Lista voi vaikuttaa laajalta, mutta salassapidon yksityiskohtainen sääntely osoittaa, että tarkoitus on rajata salassapitoa. Useimpien perusteiden sääntely on tässä esitettyä yksityiskohtaisempaa. Lisäksi viranomaisen edellytetään useimmissa tilanteissa tekvän arvion salassapidon tarpeellisuudesta tai tietojen antamisen mahdollisesta vahingollisuudesta.

Käytännön oikeudenkäynneissä tärkeimpiä ovat salassapitoperusteet, jotka liittyvät yksityisten asianosaisten yksityisyyden suojaan. Vahvan salassapidon piiriin kuuluvat tiedot henkilön terveydestä, vammaisuudesta, sosiaalihuollosta, sosiaalityöstä, kuntoutuksesta sekä seksuaalisesta suuntautumisesta ja käyttäytymisestä. Näihin salassapitoperusteisiin ei liity harkintaa tiedon antamisen vahingollisuudesta, vaan ne ovat aina salassa pidettäviä. Myös yksityisen henkilön taloudellista tilannetta koskevat tiedot ovat salassa pidettäviä. Tämä ei estä näiden asioiden käsittelemistä oikeudenkäynnissä, mutta niitä koskevat tiedot on käsiteltävä suljetuin ovin ja niitä koskevat asiakirjat pidettävä salassa.

8 Esitutkinta ei ole julkista

Rikosasiassa tuomioistuinkäsittelyä edeltävät esitutkinta ja syyteharkinta. Ne luetaan monessa suhteessa oikeudenkäyntiin. Esimerkiksi oikeudenkäynnin kohtuullista kesto arvioitaessa

nämä vaiheet lasketaan mukaan. Julkisuuden suhteen esitutkinta ja syyteharkinta ovat aivan eri asemassa kuin rikosoikeudenkäynti.

Rikosten tutkinta ei voi olla julkista, sillä se tekisi tutkinnan yleensä mahdottomaksi. Tietäessään tutkinnasta epäilty voisivat pyrkiä haittaamaan tutkintaa monin tavoin ja onnistuisivatkin monesti tekemään sen tyhjäksi. Toisaalta epäillyn oikeuspiiriin voimakkaasti puuttuviin tutkintakeinoihin saadaan ryhtyä vasta, kun rikoksesta tiedetään jo jonkin verran. Tällöin, esimerkiksi kuulustelujen, vangitsemisen tai kotietsinnän yhteydessä epäillylle on myös ilmoitettava tutkinnasta. Siitä, miten ja milloin epäillylle ilmoitetaan, että hän on rikostutkinnan kohteena, säädetään esitutkintalaissa, kuten myös tietojen antamisesta rikoksen uhrille.

Sen sijaan esitutkinta-asiakirjojen salassapidosta muita tahoja kohtaan säädetään julkisuulaissa, jonka mukaan nämä asiakirjat ja asiat ovat salassa pidettäviä. Tietoja voidaan kuitenkin antaa, jos se ei vaaranna tutkintaa eikä aiheuta asianosaisille vahinkoa eikä kärsimystä.

Kun asia siirtyy tuomioistuimeen, salassapitoon sovelletaan oikeudenkäynnin julkisuutta koskevaa lakia. Salassapito jatkuu, kunnes asia on ollut tuomioistuimessa esillä. Salassapito esitutkinnan suojaamiseksi päättyy myös, kun syyttäjä on päättänyt, ettei hän nosta syytettä, tai asian käsittely muutoin päättyy esimerkiksi poliisin ratkaisuun, jonka mukaan asiassa ei ole ilmennyt rikosta.

Vaikka salassapito esitutkinnan suojaamiseksi päättyy asian käsittelyn päättyessä, esitutkinta-asiakirjojen suhteen noudatetaan edelleen muita julkisuuslaissa säädettyjä salassapitoperusteita. Edellä (kohta 7.2) mainittujen terveys- ja muiden tietojen lisäksi julkisuuslaissa on useita rikosasiaan liittyviä salassapitoperusteita, jotka liittyvät esimerkiksi rangaistuksen määräämistä varten tehtäviin erilaisiin henkilöä koskeviin selvityksiin ja rangaistuksen täytäntöönpanoon. Myös henkilöiden yksityiselämään liittyvät arkaluontoiset seikat sekä rikoksen uhria, hänen läheisiään tai muistoaan loukkaavat tiedot on pidettävä salassa käsittelyn päättymisen jälkeenkin.

Rikosten esitutkintaan kohdistuu kovia tiedotuspaineita. Joskus tiedottaminen on tarpeen sen vuoksi, että yleisöltä toivotaan vihjeitä. Hyvin harvoin poliisi joutuu tiedottamaan rikoksesta sen vuoksi, että pelätään tietymättömissä olevan epäillyn vaarantavan muiden henkilöiden turvallisuutta. Yleensä tiedottamisen syynä on se, että yleisön ja tiedotusvälineiden mielenkiinto kohdistuu rikokseen. Tiedotusvälineet saavat tietoja rikoksista yleisöltä ja joskus myös asianosaisilta. Rikoksia koskevaa epämääräistä ja virheellistäkin tietoa liikkuu paljon. Joskus tiedottaminen on välttämätöntä virheellisten tietojen oikaisemiseksi.

Esitutkintalain mukaan tiedottamisessa on varottava leimaamasta ketään epäilyksenalaiseksi. Nimi ja kuva voidaan antaa julkisuuteen vain, jos se välttämätöntä epäillyn tavoittamiseksi tai uusien rikosten ehkäisemiseksi. Tällöinkin on otettava huomioon suhteellisuusperiaate eli tiedottamista ei tehdä vähäisten rikosten ehkäisemiseksi.

9 Yhteenveto

Oikeudenkäyntien julkisuus on tärkeä oikeusturvan ja oikeusvaltion tae. Se tekee mahdolliseksi viranomaisten toiminnan valvonnan väärinkäytöksiä ja korruptiota vastaan. Toisaalta ihmisillä, organisaatioilla ja valtiolla on perusteltuja syitä edellyttää, että kaikkia seikkoja ei käsitellä julkisesti edes oikeudenkäynneissä.

Suomi ja muut Pohjoismaat ovat avoimia yhteiskuntia, joissa on monin tavoin edistetty viranomaistoiminnan läpinäkyvyyttä. Oikeudenkäyntien avoimuus on osa tätä perinnettä. Sitä sääntelevä lainsäädäntö voi vaikuttaa paikoitellen raskaalta ja monimutkaiselta, jopa salausperusteiden luettelolta, mutta taustalla on julkisuusperiaate, johon tehdyt poikkeukset pyritään määrittelemään yksityiskohtaisesti.

Uudet teknologiat ja some-julkisuus ovat asettaneet viranomaistoiminnan, mukaan lukien tuomioistuimet ja esitutkintaviranomaiset, uusien haasteiden eteen. Toisaalta sähköinen tiedonvälitys edistää mahdollisuuksia saada tietoa oikeudenkäynneistä. Toisaalta se on tehnyt mahdolliseksi virheellisen informaation ja yksityiselämää koskevan tiedon levittämisen. Näin ollen lainsäätäjän on seurattava tilannetta siten, että vastakkaiset intressit voidaan ottaa tasapuolisesti huomioon. Myös tuomioistuinten tulee kehittää toimintatapojaan ja viestintäänsä, jotta kansalaiset saavat oikeaa ja oikea-aikaista tietoa oikeudenkäytöstä.

Lähteitä

HE 12/2006 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 13/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Helsingin hovioikeus. Oikeudenkäynnin julkisuus. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke. 2007.

Helsingin hovioikeus. Tuomioistuimet ja media. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2016.

Julkisen sanan neuvosto: Journalistin ohjeet. https://www.jsn.fi/journalistin_ohjeet/

Kadoch, Rebecca. Oikeudenkäynnin julkisuus yleisissä tuomioistuimissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedoksiantoja 112, 2012.

Korpisaari, Päivi. Journalistin sananvapaus. Talentum 2008.

Mäenpää, Olli. Oikeudenkäynnin julkisuus hallintotuomioistuimissa. Edita 2007.

Oikeusministeriö. Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta: Videotallennustyöryhmän Mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2020:20.

Rantaeskola, Satu. Asianomistajan yksityiselämän suoja rikosprosessissa. ilmestyy 2021.

Rintala, Matti. Oikeudenkäynnin julkisuus yleisissä tuomioistuimissa. *Defensor Legis*, no. 3, 2008 s. 361–71.

Tapanila, Antti. ‘Tietynlaista valaistumista’-Tuomioistuimet ja media. *Lakimies*, no. 7–8, 2019, s. 1040–63.

Tapanila, Antti. Oikeudenkäynnin julkisuus riita- ja rikosasioissa. *Edilex libri* 2009.

Tuomioistuinvirasto. Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä. 2020.